

РОДНА ДИМЕНЗИЈА СИРОМАШТВА И АДАПТАЦИЈА НА КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ^а

Ивана Илић Крстић^{*}, Снежана Живковић, Слободан Милутиновић

Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду, Ниш, Србија

^{*}*ivana.ilic@znrfaq.ni.ac.rs*

Апстракт

У последњем извештају Светке банке за 2016. годину наводи се да би климатске промене могле бити узрок повећања броја екстремно сиромашног становништва, тако да би до 2030. године могло у екстремно сиромаштво пасти више од 100 милиона људи. У овом извештају Светске банке о климатским променама наглашава се како глобално загревање може различито деловати, и то посебно негативно на сиромашне који нису припремљени за климатске шокове попут подизања нивоа мора или великих суша. Сиромашни поседују мање ресурса и добијају мање подршке од породице, локалне заједнице, финансијског система, па и мера социјалне заштите, те због тога немају довољне капацитете за адаптацију на климатске промене. Посебно су рањиве специфичне категорије становништва као што су жене и деца.

Како помоћи сиромашним земљама и сиромашним заједницама у појединим земљама да се суоче с климатским променама, а посебно имати у средишту пажње родну димензију сиромаштва – питање је којим се није бавио велики број теоретичара.

У извештају Светске банке наводи се да би напори за заштиту сиромашних могли бити попут бољег приступа здравственој заштити и мерама социјалне заштите, као и побољшања заштите од поплава или развијања усева који боље трпе више температуре, како би се спречиле најгоре последице климатских промена на сиромашне. Међутим, треба имати у виду да је за адаптацију на климатске промене неопходно узети у разматрање и родну димензију сиромаштва.

Кључне речи: климатске промене, сиромаштво, родна димензија сиромаштва, адаптација на климатске промене.

^а Припремљен у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије (179013)*, спроведен на Универзитету у Нишу – Машински факултет, уз подршку Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

GENDER DIMENSION OF POVERTY AND ITS RELATION TO CLIMATE CHANGE ADAPTATION

Abstract

The latest World Bank report for 2016 on the impact of climate change on poverty states that climate change could lead to a growth of extremely poor population to the extent that 100 million people might be pushed into poverty by 2030. The report emphasizes that climate change can have different impacts, in particular negative ones, on the poor, who are unprepared for climate shock waves, such as sea level rise or large-scale droughts. The poor possess fewer resources and receive less support from their families or through local communities, the financial system, and even through social security measures, which is why they do not have sufficient capacity to adapt to climate change. Specific population groups, such as women and children, are particularly vulnerable.

Only few theoreticians have dealt with the question of how to help poor countries and poor communities in certain countries to face climate change, while focusing specially on the gender dimension of poverty.

The World Bank report also states that efforts to protect the poor should include better access to healthcare and social security measures, improved protection against floods, and development of crops that are more resilient to high temperatures, all for the purpose of preventing the worst possible impacts of climate change on the poor. However, it needs to be stressed that any adaptation to climate change has to incorporate the gender dimension of poverty.

Therefore, this paper will provide only a small contribution to the analysis of the issues pertaining to the gender dimension of poverty and its relation to climate change adaptation.

Key words: climate change, poverty, gender dimension of poverty, adaptation to climate change.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Упркос значајном напретку у смањењу стопе сиромаштва, близу једне милијарде људи још увек живи у сиромаштву (Chen i Ravallion, 2010). Много више појединаца налази се у ризику од сиромаштва и налазе се по висини месечних прихода одмах изнад линије сиромаштва, осетљиви на шокове у друштвеној и животној средини који би их могли послати у сиромаштво.

Према анализама Светске банке, будући циљ светске заједнице и Уједињених нација је смањење удела становништва које живи са мање од 1,25 USD на дан испод 3% до 2030. године.

Климатске промене и климатске политике утицаће на напоре за смањење сиромаштва, јер климатске промене утичу директно на сиромашне, као што су природне катастрофе у виду поплава и суша.

Опште је признато да они који јесу већ сиромашни и маргинализовани искусе најизраженији утицај климатских промена (Tanner i Mitchell, 2006). У исто време, сиромашни и маргинализовани имају најмање капацитета или прилике да се припреме за негативне утицаје климатских промена или да учествују у националним и међународним оквирима преговора о решавању питања климатских промена.

Као што се често тврди у родној анализи климатских промена, жене и девојке чине непропорционално већи број сиромашних или маргинализованих (Mitchell et al. 2007). Због вишеструких димензија сиромаштва, долази до повећања полне неједнакости међу сиромашнима. Такве неједнакости могу довести до повећања стопе сиромаштва међу женама у односу на мушкарце, као и до екстремнијих облика сиромаштва међу женама неголи међу мушкарцима, који су најчешће „главе” домаћинства.

Такође, жене и девојке које живе у домаћинствима која нису сиромашна, а на чијем челу се налази мушкарац, услед неједнаке расподеле моћи унутар домаћинства, као и ресурса попут хране и имовине (Kabeer 2008; Chant 2007) – чешће се сматрају сиромашним женама. У друштву где жене и девојке имају мање прилика да располажу ресурсима од мушкараца, долази до подривања способности жена да се прилагоде постојећим и предвиђеним климатским променама, или да добију важна знања и увиде у процесе адаптације на климатске промене, или пак да учествују у доношењу одлука о ублажавању последица климатских промена.

Ослањајући се на доступну литературу о полу и промени климе, овај рад покушава да открије конкретне начине међусобне повезаности између полне неједнакости, сиромаштва и различитих капацитета жене и мушкараца да се прилагоде стварним изазовима које представљају климатске промене или да их ублаже.

Дошли смо до закључка да је мало истраживања која разматрају везе између климатских промена, сиромаштва и рода експлицитно, постоји мноштво литературе која се односи на род и пољопривредну производњу, управљање земљиштем, управљање водама, о шумарству, о миграцијама и егзистенцији жена, али недовољно радова о родној димензији сиромаштва и адаптацији на климатске промене.

Штавише, анализе родне неједнакости већ деценијама износе на видело социјалне, економске и политичке неједнакости и доприносе откривању вишеструких димензија сиромаштва које ограничавају развојне процесе и ограничавају позитивне исходе адаптације на климатске промене.

Брзо прилагођавање сиромашних на климатске промене постаје приоритет, они који истражују промену климе и анализирају могуће модалитете адаптација на дате промене – могу користити ове анализе како би се осигурали правични и ефикасни механизми адаптације на климатске промене.

Истовремено, све већа свест о потреби да се осигурамо од климатских промена кроз процесе прилагођавања и ублажавања последица климатских промена – укључује и сагледавање потреба сиромашних и маргинализованих људи кроз озбиљно сагледавање родне димензије сиромаштва (Demetriades, Esplen, 2008).

РОДНА ДИМЕНЗИЈА СИРОМАШТВА И КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ

Иако постоји много тога што се може закључити из постојећих радова о полу и климатским променама, постоје и слабости – већина радова ослања се на генерализације које не важе за све људе на свим местима. Тенденција је да се жене концептуализују свуда као хомогена, потчињена група сиромашних. Такве представе проблематичне су на више нивоа, посебно због њиховог неуспеха да објасне сложене интеракције између полова и других облика неповољног положаја на основу класе, старости, „расе”, односно етничке припадности, и сексуалности. Преклапајуће неједнакости производе различита искуства између моћи и беспомоћности како жена тако и мушкараца.

Институт за развојне студије при Уједињеним нацијама истражује међу различитим групама жена и мушкараца ставове о томе да ли су миграције као последица деградације животне средине одржива опција (за старије или врло младе, оне са ограниченим ресурсима, или пак за оне који се суочавају са културолошким или религијским ограничењима, због чега њихове мобилности можда неће бити).

Даље, опште је познато да су тип и тежина утицаја климатских промена контекстуално варијабилни. Тако се жене у руралном Бангладешу могу суочити са другачијим низом изазова и артикулисати различите приоритете у односу на жене у другим регионима – на пример, за разлику од жена које живе у граду Бангладешу.

Зато такве заговарачке поруке о широким генерализацијама не помажу да се препознају практични кораци за смањење родне рањивости и изградњу адаптивног капацитета на климатске промене, домаћинства и заједнице.

Такође не значе и да мушкарци у већини друштава уживају предности мушких привилегија, они могу да деле са женама слична животна искуства, понижења и подређености, дискриминације или социјално и економско угњетавање (Esplen i Greig 2008). Искуство беспомоћности могу подједнако осетити и мушкарци и дечади, као што жене и девојчице и могу представљати подједнако рањиве групе становништва на климатске промене, иако често на различите начине.

Упркос томе, постоји недостатак истраживања која истражују начине на које идеје мушкости обликују родне ризике мушкараца, њихове способности и приоритете у односу на климатске промене.

Често се положај жене у друштву не приказује реалистички јер га замагљују стереотипи о природи родне моћи и међузависности жена и мушкараца и тако се ствара искривљена слика о угрожености жена, или се пак њен положај приказује као последица њеног избора и њених могућности (Esplen sa Brodi 2007: 2).

Тако се у многим радовима одбацују мушкарци у родним анализама климатских промена и ретко се признају позитивни доприноси које мушкарци могу имати у остваривању равноправности полова и одрживог развоја са циљем адаптације на климатске промене.

Овај чланак захтева вишедимензионални контекст истраживања која се ослањају на локалне реалности и преиспитују локалне стратегије развоја, те заговара комплексније разумевање релацијске природе родне моћи и равноправности. Управо оваква врста вишедимензионалног истраживања потребна је ако желимо да се удаљимо од општих изјава и флоскула о родној равноправности.

Узимајући у обзир вишедимензионални приступ сиромаштву, који иде даље од одређивања сиромаштва само кроз висину новчаних прихода, Robert Chambers (2005: 46) указује на вишеструке димензије сиромаштва, укључујући: недостатак образовања и вештина; приступ институцијама; сиромаштво времена; сезонске димензије; места сиромашних; небезбедност; психичке болести; материјално сиромаштво; социјане односе; приписану и правну инфериорност; недостатак политичке моћи; недостатак информација. Свака од ових димензија сиромаштва укршта се са родним и другим облицима неједнакости (класа, старост, „раса” / етничка припадност и сексуалност), са специфичним импликацијама по угроженост и жена и мушкараца, те са специфичним капацитетима за прилагођавање на климатске промене.

Истовремено, климатске промене могу погоршати постојеће неједнакости између жена и мушкараца и продубити родну димензију сиромаштва. Зато је неопходно представити неке од веза између сиромаштва, родне неједнакости и рањивости, те отпорности на стрес и шокове у животној средини (Demetriades, Esplen, 2008).

Утицај климатских промена на физичко и ментално здравље

Могуће здравствене последице климатских промена могу бити веће стопе неухрањености због несташице хране, повећање стопе смртности услед топлоте или хладноће, веће стопе оболевања од заразних болести које се преносе водом, повећање стопе оболелих од респираторних болести као последица загађења ваздуха (Confalonieriet al. 2007).

Родна дискриминација у расподели ресурса у домаћинству, укључујући и оне ресурсе који се односе на исхрану и лекове, може да доведе здравље жена у већи ризик од оболевања него здравље мушкараца. У многим друштвима, жене и девојчице суочавају се са социјалним и материјалним препрекама у приступу здравственим услугама због ограничених економских средстава која поседују, а која су им потребна за плаћање здравствених услуга, као и културолошка и/или религијска ограничења њихове мобилности, што може спречити њихов одлазак на клинику без дозволе и пратње од стране мушког члана породице.

Старије жене посебно су рањиве на последице климатских промена по здравље, као што је топлотни стрес и неухрањеност, не-

могућност приступа сазнањима о томе како користити јавне услуге, институције локалне заједнице и услуге приватног сектора, укључујући и здравствене услуге. Старије жене подложније су економској и социјалној депривацији у односу на старије мушкарце.

Такође, постоји кумулативни ефекат релативно лошег приступа запошљавању и образовању током животног циклуса жена. Због тога, оне веома често не могу да приуште да плате ни основне здравствене услуге.

Због тога су потребни програми за побољшање приступа здравственим услугама, посебно за старије особе, укључујући увођење новчане помоћи, бесплатне здравствене контроле и мобилне здравствене јединице.

Међутим, нису погођене само жене. Истраживања из многих делова света показала су да се мушкарци и дечаци такође суочавају са социјалним препрекама у коришћењу здравствених услуга (Esplen 2006).

Приписана и правна инфериорност

За домаћинства која зависе од пољопривреде, земљиште је најважнији производни ресурс (World Bank 2007). Ипак, правна акта и/или обичајни закони ограничавају права жена које се баве пољопривредом у многим деловима света, као, на пример, да лако дођу до субвенција или пољопривредних кредита. Истраживања показују да жене добију мање од 10% кредита који су одобрени малим пољопривредним произвођачима у Африци (Sekton et al. 2004), без којих оне не могу купити нове сорте биљака и расе животиња које су отпорније на повишене температуре, или да примене нове пољопривредне технологије.

Ове препреке су даље погоршане родним предрасудама у институцијама које се често држе стереотипа да су само мушкарци пољопривредници (Gurung et al. 2006). Резултат таквог приступа је то да пољопривредне службе ретко излазе у сусрет пољопривредницама и ретко им омогућују да приступе новим технологијама (Lambrou i Piana 2006). Без приступа земљишту, кредитима и пољопривредним технологијама, жене пољопривреднице суочавају се са великим ограничења у њиховој способности да промене свој социјални положај.

Ово може бити посебно проблематично за самохране мајке које воде једно пољопривредно домаћинство. Штавише, број пољопривредних домаћинстава које воде жене често расте када су материјална средства за живот ограничена и када су мушкарци због приморани да мигрирају, што резултира чињеницом да жена постаје заправо „глава” домаћинства које се бави пољопривредом поред послова домаћице (Laudazi 2003). То може бити тешко за домаћинство јер је жена ретко третирана као „глава” домаћинства у одсуству му-

жа, тешко може да задржи контролу над земљиштем и другим производним средствима због ограничења женске имовине и права на земљиште у таквом традиционалном друштву. То повећава рањивост жена иако је њихова одговорност већа.

Упркос овим препрекама, недавна истраживања показују да су жене које су се суочиле са опасностима од временских прилика – као што су непредвидиви монсуни, поплаве, или продужени периоди суше – развиле ефикасне стратегије суочавања са климатским променама, које укључују прилагођавање њихове пољопривредне праксе на новонастале временске услове (Mitchell et al. 2007).

Потребно је више истраживања о стратегијама адаптације жена и мушкараца у домаћинству и на нивоу заједница у односу на постојеће климатске промене, које значајно утичу на пољопривредну продуктивност и безбедност хране. Поставља се питање који аспекти пољопривредне производње жена су занемарени и која пољопривредна знања поседују мушкараци, а могу допринети ефикаснијој адаптацији на климатске промене? Шта жене и мушкарци већ раде како би се адаптирали на климатске промене и шта идентификују као своје потребе и приоритете у процесу прилагођавања?

Требало би да се, у будућности, политике прилагођавања на климатске промене ослањају на постојеће локалне стратегије одрживог развоја и специфичне карактеристике саме локалне заједнице (Demetriades, Esplen, 2008).

Родна димензија дискриминације на тржишту рада

Положај жена у друштву отежава неједнак приступ жена економским ресурсима као што су земљиште и имовина, а додатно га погоршава распрострањеност дискриминације на тржишту рада. Иако се учешће женске радне снаге повећава у готово сваком региону света (Kabeer 2007, 2008; Pearson 2007), жене су и даље ограничене углавном на послове нижег статуса и слабо плаћене послове, такође, жене доминирају у секторима неформалне запослености, што је често најгоре...

Родне димензије сиромаштва и прилагођавања климатским променама (Агаџо et al. 2007), када се споје са прекидом рада жена због бриге о деци или других обавеза у домаћинству, смањују капацитет жена да обезбеде материјалну сигурност – смањујући њихове капацитете за суочавање са разним претњама по њихову безбедност. Тренд раста мушке незапослености или недовољна запосленост у многим земљама (Silberschmidtov 2004) подрива отпорност домаћинства да се прилагоде разним променама у животној средини.

Утицај друштвено приписаних улога жена на сиромаштво

Треба имати у виду да време којим располажу жене и девојке, које би требало да користе за радне активности којима стварају приходе, додатно ограничавају њихове друштвено приписане родне одговорности као што је брига за болеснике, посебно у време катастрофа и других климатских промена у животној средини, као и обављање послова у донаћинству као што су сакупљање огрева и доношење воде (Agaño et al. 2007).

У регионима изложеним суши, погођеним дезертификацијом, време које ће им бити потребно за сакупљање огрева и доношење воде биће дуже, јер ће жене и девојчице морати да прелазе веће удаљености како би пронашле потребне ресурсе. Обилне кише и још чешће поплаве настале као резултат климатских промена у многим областима такође ће повећати оптерећења жене, јер ће се више времена посветити чишћењу и одржавању кућа након поплава.

То ограничава расположиво време жена за обезбеђивање новчаних прихода, што може имати негативне финансијске импликације по одрживост домаћинства, посебно за домаћинства на чијем су челу жене којима недостаје новчани допринос одраслог мушког радника. Обавезе жена око неге болесних чланова домаћинства такође могу ограничити могућности да жене доприносе доношењу одлука на нивоу заједнице у процесима климатских промена. То резултира специфичним потребама жена, на које се може одговорити само специфичним акцијама у које је укључено све расположиво знање о овим проблемима. Посебно је неопходно спроводити програме за бригу о женама и девојчицама у процесу адаптација на климатске промене (Espen 2008).

Недостатак политичке моћи

У контексту климатских промена и политичког активизма, жене и девојке су углавном одсутне из процеса доношења одлука на свим нивоима. На пример, 2007. на тринаестој седници Конференције (COP-13) на Балију, само 28% учесника делегације биле су жене и 12% жена биле шефови присутних делегација (Ulrike Rohr, 2008). Ту су и бројни примери случајева у којима жене у својим заједницама нису биле консултоване у доношењу одлука у процесу управљања водама или управљању пољопривредним ресурсима, зато што је ово захтевало од њих да изађу из својих традиционалних друштвених оквира и уђу у једну маскуларну политичку арену за коју се смаatraју „неквалификованим” и „неприкладним” (Fisher, 2006).

Немогућност жена да добијају и усвајају знања о стратегијама за прилагођавање на климатске промене локалних заједница или држава на националном нивоу – може да угрози већ постојеће процесе смањења климатских промена и подривати ефикасност пројеката који се спроводе на локалном нивоу.

У округу Киломберо у Танзанији, на пример, након изграђеног бунара за снабдевање водом од стране невладине организација (NVO), бунар је убрзо пресушио након што је изграђен, откривено је да је локација бунара била лоша... Међутим, одлуку је донео локални одбор. Када су радници разговарали са локалним женама, открили су да је то често женски задатак да копају бунаре рукама и доносе воду, па самим тим оне најбоље познају места која имају најбоље ресурсе воде. Од овог инцидента, жене су више укључиване у доношење одлуке о локацији бунара (Fisher 2006: 5–6).

Иако се не може претпоставити да ће жене аутоматски боље представљати интересе сиромашних жена, постизање родне равнотеже у учешћу у преговорима о климатским променама и доношењу одлука је добра полазна тачка и јесте кључ успешних акција (Villagrasa, 2002: 41).

Промовисању значаја жена доприноси и учешће у доношењу одлука о решавању родних неједнакости, подизањем статуса жена и девојчица у заједници и занемаривању традиционалних претпоставки о њиховој способности. Треба осмислити родно осетљиве одговоре на климу тако што морамо лоцирати и чути постојећа знања о климатским променама, укључујући локалне праксе и домаћа знања и искуства. Кључна питања за будућа истраживања укључују: Шта су тренутни нивои учешћа жена у одлучивању о променама климе на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу – у смислу броја и квалитета учешћа жена? Које су препреке за њихово учешће и да ли се те препреке схватају озбиљно? Шта се може научити из постојеће литературе о промовисању улоге жена и учешћу младих у доношењу одлука о адаптацијама на климатске промене? (Demetriades, Esplen, 2008).

*Угрожавање безбедности и конфликти
као последице климатских промена*

Добро је познато да ће климатске промене у неким деловима света резултирати све већим недостатком природних ресурса као што су вода и обрадиво земљиште. Са појачаном конкуренцијом умањених и неједнако дистрибуираних ресурса, конфликти око ресурса ће ескалирати (Hemmati 2005; Reuveni 2007; Rohr 2008).

Иако тренутно постоји мало истраживања која експлицитно повезују климатске промене са конфликтима и са полом, ипак, постојећи радови о полу и конфликтима услед климатских промена указују на различите улоге жена и мушкараца.

Многи документовани примери указују на то да у избегличким камповима долази до насиља над женама и девојчицама (мање забележених случајева над мушкарцима).

Од кључне је важности да имамо увид у постојећа истраживања о климатским променама и њеним утицајима на родну димензију насталих конфликта. Јавља се једно иновативно подручје постојећег рада као системи раног упозорења на могуће конфликте. Фонд за жене при Уједињеним нацијама (UNIFEM) развио је скуп индикатора раног упозорења на могуће конфликте: повећано насиље засновано на полу, незапосленост међу младима, смањено поверење међу етничким групама, смањење броја жена које учествују у споровима око земљишта (Moser, 2007).

Многи од ових индикатора одражавају пројектоване ефекте климатских промена у локалним заједницама – посебно у областима где је дошло до исцрпљивања ресурса. Потребна су даља истраживања да би се утврдило како најбоље одговорити на насилне сукобе око природних ресурса у родно осетљивим срединама, узимајући у обзир потребе жена и девојчица, дечака и мушкараца. Коначно, неопходно је да се спроведу и истраживања о утицају исцрпљивања природних ресурса на конфликте унутар домаћинстава. Ово је у циљу успостављања политика и праксе које смањују вероватноћу родно заснованог насиља услед оскудних природних ресурса.

Родна неједнакост је такође главни фактор који доприноси рањивости у катастрофалним ситуацијама, као што су урагани и поплаве сад не само у Азији и Америци већ и у неким деловима Европе, са којима се све више повезује промена климе. Према недавном извештају, жене и деца имају 14 пута већу шансу да умру током катастрофа у односу на мушкарце (Agaño et al. 2007).

Посебна рањивост жена и девојака је последица разлика у социјализацији током које девојчице нису усвојиле исте вештине као и њихова браћа, нпр. пливање и пењање по дрвећу. На пример, жене у Бангладешу нису напустиле своје куће током поплава, на то су утицала културна ограничења кретања жена, посебно се то односило на оне које нису биле у стању да пливају (Rohr, 2006).

Истраживања показују да и родне неједнакости могу бити погоршане након катастрофа. На пример, постоје докази да су жене и девојке чешће постајале жртве сексуалних насиља након катастрофе, посебно када расељене породице живе у пренасељеним колективним смештајима у којима им недостаје приватности. Адолесценткиње су посебно у високом ризику од сексуалног узнемиравања и злостављања након катастрофе и жале се на недостатак приватности у колективним смештајима (Bartlett, 2008).

Посебно користан рад може бити рад старијих девојака и жена, које могу заштитити девојчице од потенцијалних злоупотреба. Ово би могло укључити осветљавање пута до тоалета, или проналажење људи који су вољни да надгледају руту или прате децу, адолесценткиње и жене и обезбеде њихову сигурност. То може значити

и проналажење начина да се осигура њихова приватност док се купају или облаче (Bartlett, 2008).

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ ЗА БУДУЋА ИСТРАЖИВАЊА

Упркос овим препрекама, недавна истраживања показују да су жене и мушкарци који су већ доживљавали ефекте опасности од временских прилика – као што су непредвидиви обрасци монсуна, поплаве и продужени периоди суше – развили ефикасне стратегије суочавања са променама климе, које укључују прилагођавање њихове пољопривредне праксе на измењене климатске услове.

Родна димензија сиромаштва и прилагођавање на климатске промене посебно је проучавана на женама у руралним заједницама у сливу реке Ганг у Бангладешу, Индији и Непалу (Mitchell et al. 2007).

Жене које су учествовале у истраживању различито су описале стратегије адаптације на климатске промене како би осигурале свој живот у условима промена учесталости, интензитета и трајање поплава, кроз промену пољопривредних култура које гаје. Као што је једна жена објаснила: „Зато што никад не знамо када ће доћи киша, ми морамо да се променимо. Почели смо да мењамо начин на који се бавимо пољопривредом тако да не изгубимо све наше усеве. Такође, користимо различите усеве у зависности од ситуације” (Mitchell et al. 2007: 6).

Жене су такође биле јасне у вези са тим шта им је потребно да се боље прилагоде поплавама: усевима за унапређену пољопривредну производњу, али и вештине, обука, знања и учења о поплавама и усевима који су отпорни на сушу, правилна употреба стајњака, пестицида и наводњавања. Јасно, о овоме жене имају много знања и искустава у суочавању са посебним утицајем климатских промена у специфичном контексту и разумеју потребе и врсте потребних интервенција за одрживе пољопривредне процесе услед климатских промена (Mitchell et al. 2007).

Овим се поново потврђује оно што се често понавља у литератури о полу и животној средини – да жене и мушкарци имају различита знања о томе како се прилагодити неповољним околностима, насталим услед утицаја деградације животне средине (Laudazi 2003; Gurung et al. 2006; VEDO 2003).

Од кључног су значаја за ову врсту истраживања знања и искуства жена у контексту постојећих стратегија адаптације на климатске промене. Партиципативно истраживање специфичних изазова и стратегија које су усвојиле жене и мушкарци у урбаном контексту такође треба да буде један од приоритета истраживања.

Потребни су даљи заједнички напори како би се утврдиле адекватне политике адаптације које би се успешно имплементирале.

Ово захтева улагање у изградњу капацитета за адаптацију на климатске промене и жена и мушкараца, како би имали вештине и самопоздање да се ангажују у расправама о климатским променама на локалном, националном, регионалном и међународном нивоу кроз подршку подизању свести јавности, изградњу поверења, те заговарање и вођење програма обуке. Ако хоћемо истински да се крећемо ка праведнијим, прикладнијим и ефикаснијим политикама и програмима адаптације на климатске промене, ово је можда најважнији корак.

ЛИТЕРАТУРА

- Araujo, A. and Quesada-Aguilar, A., with Aguilar, L. and Pearl, R. (2007) Gender Equality and Adaptation, Women's Environment & Development Organization (WEDO) and the International Union for Conservation of Nature (IUCN), USA, www.genderandenvironment.org/admin/admin_biblioteca/documentos/Factsheet%20Adaptation.pdf
- Baden, S. with Milward, K. (1997) Gender Inequality and Poverty: Trends, Linkages, Analysis and Policy Implications, BRIDGE Report 30 (revised), Brighton: BRIDGE – IDS, www.bridge.ids.ac.uk/reports/re30.pdf
- Bartlett, S. (2008) Climate Change and Urban Children: Impacts and Implications for Adaptation in Low and Middle Income Countries, International Institute for Environment and Development (IIED) Human Settlements Discussion Paper – Climate Change 2, London: IIED, www.iied.org/pubs/display.php?o=10556IIED
- Brody, A.; Demetriades, J. and Esplen, E. (2008) 'Gender and Climate Change: Mapping the Linkages – A Scoping Study on Knowledge and Gaps', draft, Brighton: BRIDGE – IDS, www.bridge.ids.ac.uk/reports/Climate_Change_DFID_draft.pdf (accessed 8 July 2008)
- WEDO (2003) Common Ground, Women's Access to Natural Resources and the United Nations Millennium Development Goals, New York: Women's Environment & Development Organization, www.wedo.org/files/common_ground.pdf
- World Bank (2007) Global Monitoring Report 2007 – Millennium Development Goals: Confronting the Challenges of Gender Equality and Fragile States, Washington DC: World Bank
- Gurung, J.D.; Mwanundu, S.; Lubbock, A.; Hartl, M. and Firmian, I. (2006) Gender and Desertification: Expanding Roles for Women to Restore Drylands, Rome: International Fund for Agricultural Development (IFAD), www.ifad.org/pub/gender/desert/gender_desert.pdf
- Demetriades, J., Esplen, E. „The Gender Dimensions of Poverty and Climate Change Adaptation“, From Issue: Vol 39, No 4 (2008) - Poverty in a Changing Climate.
- Dennison, C. (2003), 'From Beijing to Kyoto: Gendering the International Climate Change Negotiation Process', paper presented at 53rd Pugwash Conference on Science and World Affairs – Advancing Human Security: The Role of Technology and Politics, www.pugwash.org/reports/pac/53/dennison.htm
- Esplen, E. (2008 forthcoming) 'Gender and Care Overview Report', Gender and Care Cutting Edge Pack, Brighton: BRIDGE – IDS
- Esplen, E. (2006) Engaging Men in Gender Equality: Positive Strategies and Approaches – Overview and Annotated Bibliography, BRIDGE Bibliography 15, Brighton: BRIDGE – IDS, www.bridge.ids.ac.uk/reports/BB15Masculinities.pdf
- Esplen, E. with Brody, A. (2007) Putting Gender Back in the Picture: Rethinking Women's Economic Empowerment – Overview and Annotated Bibliography, BRIDGE Bibliography 19, Brighton: BRIDGE – IDS, www.bridge.ids.ac.uk/reports/BB19_Economic_Empowerment.pdf

- Esplen, E. and Greig, A. (2008) *Politicising Masculinities: Beyond the Personal*, Brighton: IDS, www.siyanda.org/docs/esplen_greig_masculinities.pdf
- Kabeer, N. (2008) *Mainstreaming Gender in Social Protection for the Informal Economy*, New Gender Mainstreaming Series on Development Issues, London: Commonwealth Secretariat
- Kabeer, N. (2007) *Marriage, Motherhood and Masculinity in the Global Economy: Reconfigurations of Personal and Economic Life*, IDS Working Paper 290, Brighton: IDS
- Lambrou, Y. and Piana, G. (2006) *Gender: The Missing Component of the Response to Climate Change*, Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), www.fao.org/sd/dim_pe1/docs/pe1_051001d1_en.pdf
- Laudazi, M. (2003) *Gender and Sustainable Development in Drylands: An Analysis of Field Experiences*, Rome: Food and Agriculture Organization (FAO), www.fao.org/docrep/005/j0086e/j0086e00.htm
- Masika, R. (2002) 'Editorial 2', in 'Gender, Development and Climate Change', Oxfam Gender and Development Journal 10.2, Oxford: Oxfam, www.oxfam.org.uk/resources/downloads/FOG_Climate_15.pdf
- Mitchell, T.; Tanner, T. and Lussier, K. (2007) 'We Know What We Need!' South Asian Women Speak Out on Climate Change Adaptation, Action Aid International and IDS, www.ids.ac.uk/UserFiles/File/poverty_team/ActionAid_IDS_Report_We_know_what_we_need_South_Asian_women_speak_out_on_climate_change_adaptation.pdf
- Moser, A. (2007) 'Gender and Indicators Overview Report', Gender and Indicators Cutting Edge Pack, Brighton: BRIDGE – IDS, www.bridge.ids.ac.uk/reports_gend_CEP.html
- Pearson, R. (2007) 'Re-assessing Paid Work and Women's Empowerment: Lessons from the Global Economy', in A. Cornwall, E. Harrison and A. Whitehead (eds) *Feminisms in Development: Contradictions, Contestations and Challenges*, London/New York: Zed Books
- Randriamaro, Z. (2006) 'Gender and Trade Overview Report', Gender and Trade Cutting Edge Pack, Brighton: BRIDGE – IDS, www.bridge.ids.ac.uk/reports/CEP-Trade-OR.pdf
- Reuveny, R. (2007) 'Climate Change-induced Migration and Violent Conflict', *Political Geography* 26: 656–73, the Netherlands: Elsevier
- Röhr, U. (2008) 'Gender Aspects of Climate Induced Conflicts', *Environment and Conflict Special Edition Newsletter on 'Gender, Environment, Conflict'*, Germany: Adelphi Research
- Röhr, U. (2006) 'Gender and Climate Change – A Forgotten Issue?', *Tiempo: Climate Change Newsletter* 59, University of East Anglia, International Institute for Environment and Development (IIED), Stockholm Environment Institute (SEI), www.tiempocyberclimate.org/newswatch/comment050711.htm
- Silberschmidt, M. (2004) 'Masculinities, Sexuality and Socio-economic Change in Rural and Urban East Africa', in S. Arnfred (eds), *Re-thinking Sexuality in Africa*, Sweden: Nordiska Afrikainstitutet
- Tanner, T.M. and Mitchell, T. (2008) *Entrenchment or Enhancement: Could Climate Change Adaptation Help Reduce Chronic Poverty?*, Working Paper 106, Manchester: Chronic Poverty Research Centre
- VSO (2006) *Reducing the Burden of HIV and AIDS Care on Women and Girls*, Voluntary Services Overseas (VSO) Policy Brief, London: VSO, www.vso.org.uk/Images/RBHACWG_tcm8-8415.pdf
- Fisher, J. (2006) *For Her It's the Big Issue: Putting Women at the Centre of Water Supply, Sanitation and Hygiene*, Switzerland: Water Supply and Sanitation Collaborative

- Council, http://wash-cc.org/pdf/publication/FOR_HER_ITs_THE_BIG_ISSUE_Evidence_Report-en.pdf
- Hemmati, M. (2005) *Gender and Climate Change in the North: Issues, Entry Points and Strategies for the Post-2012 Process and Beyond*, Berlin: Genanet/Focal Point Gender Justice and Sustainability
- Chambers, R. (2005) 'Participation, Pluralism and Perceptions of Poverty', paper for the Many Dimensions of Poverty Conference, Brazil, August
- Chant, S. (2007) 'Dangerous Equations? How Female-headed Households Became the Poorest of the Poor: Causes, Consequences and Cautions', in A. Cornwall, E. Harrison and A. Whitehead, *Feminisms in Development: Contradictions, Contestations and Challenges*, London/New York: Zed Books
- Confalonieri, U.; Menne, B.; Akhtar, R.; Ebi, K.L.; Hauengue, M.; Kovats, R.S.; Revich, B. and Woodward, A. (2007) 'Human Health', in M.L. Parry, O.F.
- Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson (eds) *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability*.
- Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge: Cambridge University Press: 391–431.

GENDER DIMENSION OF POVERTY AND ITS RELATION TO CLIMATE CHANGE ADAPTATION

Ivana Ilić Krstić, Snežana Živković, Slobodan Milutinović
University of Niš, Faculty of Occupational Safety, Niš, Serbia

Summary

The aim of this paper is to familiarize the scientific community with the gender dimension of poverty and how it relates to climate change adaptation. The discussion is based upon the World Bank report on the impacts of climate change on poverty, which forecasts a global rise in the number of poor people due to negative impacts of climate change. The focus is on a potential abrupt increase of poverty among women, as a population group that is more vulnerable to climate change and that does not have sufficient capacity to adapt to climate change.

The discussion makes reference to the studies of a local nature pertaining to the most poverty-stricken areas of the world in Africa and Asia. In the observed traditional societies, the status of women is further complicated by customary law and the traditionally assigned roles of women, which prevent them from performing jobs that would directly provide them with income and improve their financial status.

The paper also highlights the political deprivation of women, specifically how they are often obstructed in receiving information about public policies of adaptation to climate change and in taking part in their development.

Climate change is a challenging issue in itself, but it poses an even greater challenge to the socially deprived groups, including women. Their adaptation to climate change requires the implementation of special programmes, which will thoroughly examine the correlation between the gender dimension of poverty and adaptation to climate change and thus contribute to the worldwide strengthening of women's capacity to more easily face the 21st century challenges, the biggest of which is climate change.